

Şehrin Mafızası

YeniGün GAZETESİ'NİN
ÜCRETSİZ KÜLTÜR-SANAT İLAVESİDİR

CİLT: 8 • SAYI: 3

HAZIRLAYANLAR: SADIK GÖKCE - ANUŞ GÖKCE

24 ARALIK 2025 ÇARŞAMBA

DÜNYA TÜRK DİLİ AİLESİ GÜNÜ

EDITÖRDEN

Şehrin Hafızası ilavemizin 8. Cildine başladık. Ancak ilk iki sayıda yazma imkânı bulamadım. Ancak 3. Sayıda kısa bir yazı ile sizlere merhaba deme şansını yakaladım.

8. Cildimizde de daha önce ki ciltlerimizde olduğu gibi Türk kültürü, dili ve tarihi ile ilgili yazılarımızla karşınızda olacağız. Tarihimize ve kültürümüze damga vuran şahsiyetleri sizlere tanıtacağız. Çok önemli gördüğümüz kişiler için özel sayılar çıkarmaya devam edeceğiz.

Bu sayımızda sizlerin okuması için ilavemize koyduğumuz yazılar aslında bir önceki sayı için düşünülmüştü. Çünkü UNESCO Orhun Abidelerinin okunmasının yüzüncü yılı dolayısı ile 15 Aralık gününü Türkçe Konuşan Topluluklar Günü olarak kabul etmişti. Ancak geride bıraktığımız 7 ciltte gelenek haline getirdiğimiz 17 Aralık Mevlâna Özel Sayısı çıkarma alışkanlığımızı terk etmemek adına bu sayıyı bir hafta erteledik. Normalde haftada iki sayı çıkarmamıza rağmen bu ay 3 sayı çıkararak bu açığımızı kapamayın düşündük. Bizi anlayışla karşılayacağınızı umut ediyoruz.

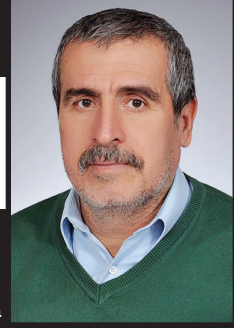
UNESCO tarafından kabul edilen "Türkçe Konuşan Topluluklar Günü" dolayısı ile Necmettin Erbakan Üniversitesinde Hilal Eğitim Vakfı ortaklığı ile düzenlenen 1. Konya Türko- loji Bilgi Şöleni için hazırlanan afişin paylaşımı sırasında afişin altında yer alan Prof. Dr. Şahin Akıncı tarafından kaleme alınan metni sizlerle paylaşmak istedim.

Prof. Dr. Şahin Akıncı'nın yazısı:

"Dil, bir milleti millet yapan unsurların başında gelir. Bu nedenle ortak bir dili konuşamayan toplulukların aynı milletten olduklarını iddia etmek oldukça güçtür. Dil birliğinin bozulması ise millî birliğin zayıflaması ve bozulması anlamına gelir. Birilerinin Kürtçeyi resmi dil yapma çabası da bu amaca hizmet etmektedir.

**SADIK
GÖKCE**

sadikgokce@hotmail.com

Dil, millet olmanın zorunlu bir unsuru olmanın ötesinde aynı zamanda kültür ve bilgi taşıyıcısıdır. Geçmiş ile gelecek arasındaki bağ dil sayesinde kurulur. Birbirini anlayamayan nesillerin aynı kültürü devam ettirmeleri, aynı duyguları taşımaları, aynı ortak bilince sahip olmaları mümkündür.

Ne yazık ki güzel Türkçemiz son bin yıl içinde çok ciddi kayıplar yaşamıştır. Önce Arapça ve Farsça kelimeler, hatta tamlamalar, sonra Fransızca ve İngilizce kelimeler dilimizi istila etmiştir. Öz Türkçecilik cereyanı ise olumlu yönleri olsa da daha farklı yaralar açmıştır. Gelinen noktada ne yazık ki pek çok üniversite öğrencisi elli yıl önce yazılan eserleri anlayamaz durumdadır.

Türkçe açısından bir başka önemli konu da sudur: Türk milleti dışında bu kadar geniş bir coğrafyaya yayılmış başka bir millet bulunmamaktadır. Bu dağınıklık dilde de önemli bir dağınıklığa ve ayrışmaya yol açmıştır. Bugün bir Özbek ya da Kazak Türkü ile konuşup anlaşmak, eğer o lehçeleri bilmiyorsak neredeyse imkânsız hâle gelmiştir. Özellikle diğer bağımsız Türk Cumhuriyetlerindeki kardeşlerimiz ve diğer Türk toplulukları ile anlaşabilmemiz için dil birliğini yeniden kurmamız gerekmektedir. Dil birliği duygusal birlik olmanın ötesinde, kültür, siyaset, ticaret, bilim ve ekonomi gibi alanlarda birlikte hareket edebilmek için de son derece önemlidir. Unutmamak gerekir ki birbirini anlayamayan toplulukların ortak bir ülküsünden ve geleceğinden söz edilemez."

İÇİNDEKİLER

• EDITÖRDEN
SADIK GÖKCE

• DÜNYA TÜRK DİLİ AİLESİ GÜNÜ
PROF. DR. FİRDEVS GÜNEŞ

• GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKÇE SÖZLÜKLER
HALE GÜRBÜZ

• BİR KİTABIN ARDINDAN AYNAYA
YANSIYANLAR

FATMA TUTAK

• KONYA'DA I. TÜRKOLOJİ BİLGİ ŞÖLENİ
ANUŞ GÖKCE

DÜNYA TÜRK DİLİ AİLESİ GÜNÜ

UNESCO 43. Genel Konferansı Özbekistan'ın Semerkant şehrinde gerçekleştirildi. Bu Konferansın 03 Kasım 2025 tarihli toplantısında 15 Aralık "Dünya Türk Dili Ailesi Günü" ilan edildi. Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan tarafından sunulan ve 26 ülkenin eş sunucu olduğu bu kararla, Türk dilinin korunması, gelecek kuşaklara aktarılması ve uluslararası düzeyde görünürlüğünün artırılması için önemli bir adım atıldı. Dünya Türk Dili Ailesi Günü için 15 Aralık tarihi tercih edildi. Bu tarih, Türk dilinin 8. yüzyıla dayanan en eski yazılı belgeleri olan Orhun Yazıtlarının, Türkolog Vilhelm Thomsen tarafından ilk kez çözülerek uluslararası bilim dünyasına duyurulduğu güne denk gelmektedir (15 Aralık 1893). Bu nedenle 15 Aralık, Türk dilinin köklü geçmişi, kadim tarihini ve medeniyet mirasını simgeleyen derin bir anlam taşımakta, Türk dilinin 1300 yıllık yazılı geçmişine atıfta bulunmaktadır.

Dünya Türk Dili Ailesi Günü, Türkçemizin çeşitliliğini ve zenginliğini yaymak, Türkçe konuşan topluluklar arasındaki kültürel ve manevi bağları güçlendirmek, dilin birleştirici gücünü tüm dünyaya göstermek açısından önemli bir gelişmedir. Aynı zamanda Türkçe konuşan ülkeleri bir araya getirmek, dilimizin gücünü ve üstünlüğünü göstermek için önemli bir fırsattır. Türk dili, ortak geçmişimizi, düşünce biçimimizi ve kültürel kimliğimizi birleştiren güçlü bir bağıdır. UNESCO'nun bu kararı, Türk Dünyası'nın ortak mirasına verilen değerın uluslararası alanda tescili ve Türkçemizin onurlandırılması anlamına gelmektedir. Bu ilanla birlikte Türkiye'de ve Türkçe konuşan ülkelerde, Türk diline duyarlılık ve farkındalığın daha da artması; bunun iletişim, sanat, kültür, bilim, eğitim gibi

PROF. DR. FİRDEVS GÜNEŞ

alanlara olumlu yansıması ve ortak çalışma ve araştırmaların yapılması beklenmektedir.

Bu özel günün kutlanması Türkiye ve Türkçe konuşan ülkelere çeşitli yararlar sağlayacaktır. Bunların başında Türkçemizin doğru, güzel ve etkili kullanılması gelmektedir. Bu süreçte dille ilgili sorunlara dikkat çekmek, dilimizin tanınırlığını artırmak, dünyanın her yerine yaymak, Türkçemizin bilim dili olması için ortakları ve kaynakları harekete geçirmek, yeni strateji ve politikaları desteklemek gibi çalışmalar ağırlık kazanacaktır. Ayrıca kültürel çeşitliliği ve kültürlerarası diyalogu teşvik etmek, Türkçe konuşan ülkeler arasında iş birliğini güçlendirmek, kültürel mirası korumak, bütünleştirici bilgi toplumları inşa etmek, bilim ve teknolojiye kazınımaların sürdürülebilir kalkınmaya uygulanması için siyasi iradeyi harekete geçirmek, herkese kaliteli bir eğitim sunmak gibi katkıları olacaktır. Böylece Türkçe konuşan ülkeler arasında kültürün, değerlerin ve geleneksel bilginin aktarılması yanı sıra sürdürülebilir bir geleceğin inşa edilmesine de yardım edecektir.

Dilin Önemi ve Katkıları

Dil, insanların duygu, düşünce ve gözlemlerini işaret veya kelimelerle paylaştıkları bir sistemdir. Bu sistem ses, kelime, cümle, işaret gibi çeşitli öğelerle dile özgü kural, yöntem ve tekniklerden oluşmaktadır. Bunlarla insanlar arasında iletişim ve etkileşim sağlanmaktadır. Bu süreçte dil ve düşünce arasında da yoğun etkileşim olmakta, dil becerileriyle birlikte zihin becerileri de geliştirilmektedir. Bu durum giderek duygusal, sosyal ve diğer becerileri de etkilemektedir. Dil, öğrenmenin

kalbi, insan beyninin sınırsız bir becerisidir. İnsanlar dil becerilerini kullanarak öğrenir, kendilerini geliştirir ve geleceklerine yön verirler. Bu süreçte başkalarıyla iletişim kurmak, duygu ve düşünceleri ifade etmek, dış dünya ile bütünleşmek ve kültürü aktarmak için dili kullanırlar. Dil dünyayı öğrenmenin ve kendini geliştirmenin yoludur.

Dil sadece bireyi değil, aynı zamanda bireyin içinde yaşadığı aile ve toplumu, giderek ülke ve dünyayı da geliştirmektedir. İnsan sosyal bir canlıdır. Tek başına yaşamaz, yaşayamaz, bir aile ve toplum içinde başkalarıyla birlikte yaşar. Bu nedenle kullandığı dil de sosyal bir özellik taşır, çevreyle etkileşmeyi ve bütünleşmeyi sağlamaktadır. Aynı zamanda aile ve toplumun özelliklerini, yapısını, gelenekleri ve kültürü de yansıtmaktadır. Bunların gelecek nesillere aktarılmasını ve gelişmesine yardım etmektedir. Sosyal bir araç olarak dil, sosyal ilişkileri şekillendirmede ve yönlendirmede hayati bir rol oynamaktadır. Kültürel miras, dil aracılığıyla aktarılmakta ve toplulukların kimliği nesiller boyu korunmaktadır. Bir grubun değerlerini, sosyal normlarını ve ortak kimliğini yansıtmakta ve şekillendirmektedir. Kimlik, iletişim ve toplumsal bütünleşmeye katkı sağlamaktadır. Böylece bireyden başlayarak, bireyin içinde yaşadığı aile, toplum, ülke ve dünyanın gelişmesinde önemli roller oynamaktadır.

Dil, teknolojik gelişmeler ile kalkınmanın da temelini oluşturmaktadır. Bilindiği gibi teknolojik gelişmeler günlük hayatımızı ve iş araçlarımızı hızla değiştirmektedir. Dijital araçlar, uydular, internet sayesinde iletişim evrensel hale gelmektedir. Artık dünyada olup bitenlerden habersiz kalmak mümkün değildir. Güçlü ve gelişmiş araçlar herkesin kolayca erişimine sunulmaktadır. Özellikle yapay zekâ, robotik, kablosuz sensor ağları, artırılmış gerçeklik, kuantum bilgi işlem, insansız araçlar, teyp, video kaydedici, bilgisayar, kelime işlemciler, hesap makineleri gibi araçların sayıları sürekli artmakta ve daha fazla ağ bağlantısı kurulmaktadır.

Bu araçlara sahip olanlar ve nasıl kullanacaklarını bilenler, benzeri görülmemiş bir bilgi zenginliğine ulaşmaktadır. Ekran, modem, telefon, tablet, bilgisayar, yapay zekâ vb. sayesinde dünyanın veri tabanları parmaklarımızın ucuna kadar gelmektedir. Böyle bir süreçte dil ve zihinsel becerileri üst düzeyde geliştirmek zorunlu olmaktadır. Dili yeterince geliştirmeden, nitelikli insan yetiştirmeden kalkınma olmaz. Akıllı insanlar olmadan da bilgi ve teknoloji üretilemez. Bu nedenle dil öğretimine küçük yaşlarda başlanmakta, dinleme, okuma, yazma, konuşma gibi becerilerin yanı sıra öğrenme, düşünme, anlama, sorgulama, araştırma, sorun çözme gibi becerileri de geliştirmeye ağırlık verilmektedir. Bu beceriler insan beyninin daha etkili ve verimli kullanılmasını sağlamakta, giderek kalkınmaya yardım etmektedir.

Dünyamızda Toplum 5.0 ya da bir başka deyişle "Süper Akıllı Toplum" kavramı hızla yayılmaktadır. Bu kavram dijitalleşme ve yapay zekânın toplumsal yaşamdaki etkilerinin her yönüyle değerlendirildiği, insanların makine ve robotlarla birlikte çalıştığı ve verimli ilişkiler kurduğu, büyüme ve kalkınmayı amaçlayan bir toplum modelidir. Bu model ile birlikte nesnelerin interneti (IoT), büyük veri, yapay zekâ, robotik, kablosuz sensor ağları, artırılmış gerçeklik, kuantum bilgi işlem, insansız araçlar gibi teknolojiler öne çıkmakta hem sanayi hem de sosyal hayatımızı üst düzeyde etkilemektedir. Bu süreçte insansız robotlar, uzaktan kumandalı robotlar, bulut teknolojisi vb. kullanımı giderek artmaktadır. Günlük yaşamda insanlar ve robotlar birlikte çalışmaktadırlar. Eğitim bu gelişmeleri dikkate almak, bireyleri robotlarla çalışmaya hazırlamak, yeni meslekleri öğretmek, düşünme, anlama, sorgulama gibi 21. Yüzyılın becerilerini kazandırmak zorundadır. Bu süreçte robotik, kodlama, siber güvenlik, blok zincir teknolojisi, yapay zekâ kullanımı gibi dijital beceriler çok önemli olmaktadır Öğrencilere bu dijital becerileri kazandırmak ve dijital kültüre sahip olmalarını sağlamak

için etkili bir dil öğretimi gerekmektedir.

Türkçemizin Üstünlükleri

Türkçemizin milattan önce dört bin yılına kadar uzanan eski ve köklü bir geçmişi vardır. Tarihsel süreç içinde dünyaya yayılmış ve çok sayıda dili etkilemiştir. UNESCO ve Ethnologue 2025 verilerine göre dünyamızda 7.164 dil konuşulmaktadır. En çok konuşular diller arasında ilk sırayı İngilizce, ikinci sırayı Mandarin Çincesi almaktadır. Bu dilleri konuşan sayısı bir milyardan üzerindedir. Üçüncü ve dördüncü sıradada 600-500 milyon konuşmacı sayısı ile Hintçe ve İspanyolca gelmektedir. Bunları 300-200 milyon arası kişinin konuştuğu Fransızca, Arapça, Bengalce, Rusça, Portekizce, Urduca ve Endonezya izlemektedir. Ardından 200-80 milyon arasındaki konuşmacı sayısı ile Almanca, Japonca, Nijer Pidgin, Mısırcı, Maratice, Telugça, Türkçe, Tamilce ve Yue Çincesi gelmektedir. Kısaca dünyamızda 6 milyardan fazla kişi 20 dili konuşmaktadır. Türkçemiz çok konuşulan ilk 20 dil arasında yer almaktadır. Bazı araştırmalara göre, Türkçe, resmi dil olma, konuşan sayısı, eğitim ve iletişim özelliği gibi nedenlerle dünya dilleri arasında ilk 12. sıraya yerleşmektedir.

Son yıllarda yapılan beyin araştırmaları "Türkçemizin beyin işleyişine uygun olduğunu, dil ve zihinsel becerileri geliştirdiğini," göstermektedir. Araştırmalara göre Türkçemizin ses zenginliği, ses-harf ilişkisi, hece ve kelime türetme, kelime tanıma gibi özellikleri hem zihni geliştirmekte hem de öğretimi kolaylığı sağlamaktadır. Dil araştırmalarına göre Türkçe, çoğu dile göre daha kolay öğrenilmektedir. Türkçemiz zengin ve güçlü bir dildir. Zengin olması yanında işlevsel, sözlü ve yazılı verimliliği yüksek, aynı zamanda yenilikçi, yaratıcı, üretici ve analitik bir dildir. Ayrıca düzenli ve kurallı bir dildir. Öğrenilmesi eğlenceli ve matematiksel bir dildir. Bu yönüyle yeni bilgi ve düşünceler üretme, anlama, düşünme, sorgulama gibi becerileri geliştirmeye uygun bir dildir. Türkçemizin bu özel-

likleri, öğretim üstünlükleri çeşitli ulusal ve uluslararası araştırmalarda açıkça vurgulanmaktadır.

Türkçe, şeffaf bir dildir. Bu durum okuma yazma öğretimini kolaylaştırmaktadır. OCDE 2007 ve OCDE-CERİ 2008 Raporlarına göre "Türkçe ve Fince gibi şeffaf dillerde sesler ve harfler bire bir eşleşmekte, beyin her biri arasında bir kez bağ kurmakta, böylece seslerle harfleri birleştirme, hece ve kelimeleri tanıma kolay olmaktadır. Ancak İngilizce ve Fransızca gibi "opak" dillerde sesler ve harfler sürekli değişmekte, beynin hangi sesin karşılığı hangi harfin olduğunu belirlemesi ve bağ kurması güç olmaktadır." Görüldüğü gibi Türkçede her ses bir harfle yazılmakta, her harf bir sesle okunmaktadır. Bu durum okuma yazma öğretimi, dil ve zihinsel becerileri geliştirme ile klavye kullanma açısından üstünlük sağlamaktadır. Öney ve Goldman 1,2 ve 3. sınıfa giden Türk ve Amerikan çocuklarının okuma beceri düzeylerini karşılaştırmışlardır. Araştırma sonunda 1. sınıftaki Amerikan çocuklarının okuma becerilerinin Türk çocuklarına göre daha düşük olduğu, kelime tanıma, okuma ve anlamada geri kaldıkları, bu becerilerini ancak 3. sınıfa doğru geliştirdikleri görülmüştür (Öney ve Goldman, 1984).

Yazı araştırmaları şeffaf dillerin daha hızlı yazıldığını göstermektedir. Bu konu OCDE/ CERİ Raporlarında da belirtilmektedir. OCDE 2007 Raporunda "Her sesin bir harfle yazıldığı Türkçe ve Fince gibi dillerde işitilen kelimeleri yazıya aktarma daha hızlı olmaktadır." denilmektedir. Türkçenin ses ve yazı sistemi öğrencinin ilk kez duyduğu kelimeleri yazmayı ve akıcı yazmayı kolaylaştırmaktadır. Ancak çoğu dilde öğrencilere doğru yazma için dikte dersleri verilmektedir. Türkçenin bu özelliği klavye kullanmada da üstünlük sağlamakta, Türkçe metinler diğer dillere göre daha hızlı yazılmaktadır.

Konuşma araştırmaları incelendiğinde Türkçenin erken yaşlarda ve kolay öğrenildiği görülmektedir. Uluslararası düzeyde "Hangi ülkenin çocukları dilini daha kolay ve erken öğreniyor?" soru-

suyla bazı çalışmalar yapılmıştır. Berlin Freie Üniversitesinden Profesör Gisela Klann-Delius ve Christina Kauschke dünyadaki büyük dillerin öğrenilme sürecine ilişkin karşılaştırmalı bir araştırma yapmışlardır. Bu çalışmada dünyada dilini en erken Türk çocuklarının öğrendikleri ortaya çıkmıştır. Profesör Klann-Delius, çeşitli ülkelerden 800 dil bilimcinin katıldığı Uluslararası Çocuk Dili Araştırmaları Derneği'nin 10. Kongresinde, Türk çocuklarının 2- 3 yaşına kadar dil bilgisi kurallarına uygun konuştuklarını açıklamıştır. Alman çocuklarının ancak 4-5 yaşlarında temel dil bilgisi kurallarına hâkim olabildikleri, Arap çocuklarının ise dil bilgisi açısından doğru konuşmalarının yaklaşık 12 yıl sürdüğünü belirtmiştir.

Türkçe sistemli, düzenli ve kurallı bir dildir. Türkçenin düzenli ve kurallı olması, sözlü ve yazılı metinlerde mantık zincirinin daha kolay yakalanmasını getirmektedir. Bu durum okuma ve tahmin etme çalışmalarında kendini göstermektedir. Türkçe metinlerde gelecek kelimeyi, cümleyi, düşünceyi, olayı vb. tahmin etmek kolaydır. Bu özellikler Türkçeyi ezberlenen bir dil olmaktan çıkarmakta ve mantık yürütülen bir dil haline getirmektedir. Bu durum hızlı okuma ve anlama becerilerini de geliştirici olmaktadır. Türkçe metinler daha hızlı okunmaktadır.

Sonuç olarak Dünya Türk Dili Ailesi Gününde; Türkçe konuşan ülkelerle kültürel bağları güçlendirmek ve sürdürülebilir ortak bir geleceği inşa etmek için bazı çalışmalara öncelik verilmelidir. Bunların başında Türkçemizin üstünlüklerini yaymak, gelecek nesillere iyi öğretmek, uluslararası düzeyde iletişim ve bilim dili olmasını sağlamak vb. gelmektedir. Türkçe öğretimi konusunda bilimsel araştırma ve yayınlara ağırlık verilmelidir. Okul öncesinden üniversiteye kadar bütün öğrencilerin dil ve zihinsel becerilerini geliştirici Türkçe öğretimine odaklanılmalıdır. Türkçe öğretmenlerinin nitelikli yetiştirilmesine özen gösterilmelidir. Türkçenin üstünlükleri, öğrenme kolaylıkları, zihinsel becerileri geliştirme özellikleri

hakkında yeni araştırmalar yapılmalı ve paylaşılmalıdır. Türkçemizin geleceği ve yayılması için aşağıdaki gibi ortak etkinlikler yapılmalıdır.

Görünürlük çalışmaları: Kamu hizmetleri, reklam, broşür, mağaza isimleri, yer adları, sokak isimleri, trafik işaretleri, panolar, pankartlar, duvar yazıları vb. hepsi Türkçe yazılmalıdır.

Basın yayın çalışmaları: Türkçe kitap, dergi gibi ürünlerin basılı ve elektronik sayısı hızla artırılmalıdır. Ortak bilimsel toplantılar, sempozyumlar kongreler vb. yapılmalı ve basılmalıdır.

Bilimsel yayınlar: Türkçe bilimsel dergi, makale ve indeks sayısı artırılmalı, yabancı indekslerde yer alma uğruna Türkçe makale yayınlamadan vazgeçilmemelidir.

Medya ve basın: Medya ve gazete yayınlarında doğru, etkili ve güzel Türkçe kullanılmalı, hazırlanan programlar Türkçe konuşan ülkelerle paylaşılmalıdır.

Film ve videolar: Türkçenin kolay öğretildiği film, video ve öğretim materyalleri hazırlanmalı, yabancılara yönelik Türkçe öğretimi çalışmaları yaygınlaştırılmalıdır.

İnternet ve Web sayfaları: İnternet ve Web sayfalarında Türkçe dil oranı artırılmalı, eski ve yeni basılı ürünler elektronik ortama taşınmalı, erişime açık tutulmalıdır.

Dil politikaları: Türkçemizin başka dillere kolay çevrilmesi için çalışmalar yapılmalıdır.

Eğitim sistemleri: Okul öncesinden yetişkin eğitime kadar her düzeydeki çocuk, genç ve yetişkin öğrencilere Türkçe iyi öğretilmelidir.

Ortak etkinlikler: Öğretmenlere yönelik seminerler, öğrencilere yönelik yarışmalar, ulusal veya bölgesel fuarlar, kitap veya çeşitli eğitim materyalleri hazırlama, yıl boyunca atölye, panel, seminer, konferans vb. çalışmalar yapılmalıdır.

Kaynak: Güneş, F.Ğ Işık, A.D. (2019). Harflerden Cümlelere Türkçenin Öğretim Üstünlükleri, Ankara: Sınırsız Eğitim ve Araştırma Derneği Yayınları.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKÇE SÖZLÜKLER

HALE GÜRBÜZ

Dil canlı ve gelişen bir varlıktır. Sözcükler, dilin gizemli aynı zamanda hayranlık uyandıran sesler örüntüsünün hayat bulmuş şekilleridir. İnsanoğlunun anlama, anlatma ve anlamlandırma sürecinde ihtiyaç duyduğu sözcükler tarihi akış içerisinde birtakım etkilere maruz kalmıştır. Sözcüklerin kimi zaman içerisinde kullanımdan düşmüş; kimi değişimlere uğramış, kimi de hiç değişmeden günümüze kadar gelmiştir. Özellikle Türk dili gibi eski ve zengin dillerin söz varlığı, birçok etkene bağlı olarak önemli değişim ve gelişim süreçlerinden geçmiştir. Dilin canlı ve sosyal yapısı bu hareketliliği sürekli ve zorunlu kılmıştır. Türlü eserler aracılığıyla takip ettiğimiz bu değişimin belki de en önemli tanıkları, dilin dolayısıyla da toplumun hafızası olan sözlüklerdir. Belli bir amaç ve sisteme göre düzenlenmiş sözcük dizgesi diyebileceğimiz sözlükler; bir milletin dil, kültür ve edebiyatına dair malzemeyi içinde barındırır.

Sözlükler dillerin tarihteki süreçlerini inceleyerek onları diri tutan metinlerdir. "Sözlük, bir dilin veya dillerin kelime hazinesini, söyleyiş ve yazılış şekilleriyle veren; sözcüğün kökünü esas alarak, bunların başka unsurlarla kurdukları sözleri ve anlamlarını, değişik kullanışlarını gösteren yazılı eserdir." tanımıyla açıklanabilir.

Sözlükle ilgili her türlü yayın, araştırma, yöntem belirleme, sözlük yazma gibi faaliyetleri karşılamak için sözlük bilimi, sözlükbilim ve sözlükçülük gibi terimler kullanılmaktadır. Sözlükleri, sözlük yazımını inceleyen bilim dalı leksikografidir. Bu bilimle uğraşan kişilere veya sözlük yazar leksikograf, sözlükbilimci veya sözlükçü denir. (1)

İlk sözlüklerin MÖ 3. binyılda Mezopotamya'da ortaya çıktığı kabul edilmektedir. (2) Dünyada olduğu gibi ülkemizde de sözlüğün uzun bir geçmişi vardır. Türk sözlükçülüğü on asırlık bir geçmişe sahiptir. Türkçenin farklı dönemlerde, birbirinden farklı özelliklerde yazılmış bir veya birden

çok dilli zengin bir sözlük mirasına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Türk kültüründe ilk sözlük ise Kâşgarlı Mahmud'un Türkçeden Arapçaya Divânü Lügati't-Türk'üdür. Türkçe, Divanü Lügati't Türk ile başlayıp devam eden sözlükçülük geleneği sayesinde kuvvetli ve gelişken bir dil olmuştur.

İlk sözlüğümüz olan Divanu Lugati't Türk'ten bu yana sözlük için ferheng, muccem, tuhfe, lugat, nuhbe, kamus gibi isimler kullanılmıştır. İlk sözlüğümüz olan Divanu Lugati't Türk'te sözlüğü karşılayan kelime ise "divan"dır. (3)

Sözlükçülüğümüz, ilk sözlüğümüz olan Divanu Lugati't Türk'ten günümüze oldukça farklı aşamalardan geçmiş, Tanzimat Dönemi sözlükçülüğümüz, modern sözlükçülük yolunda önemli gelişmelere sahne olmuştur. Cumhuriyet sonrasında ise kurumlar aracılığıyla bilimsel düzeyde sözlük yayınları yapılmaya başlanmıştır.

Neredeyse 10 asırlık bir geçmişi olan Türkçe sözlüklerimizin bir kısmını şu şekilde sıralayabiliriz:

Divanü Lügati't Türk (1072-1074)

Bugün bilinen ilk Türkçe sözlük olan Divanü Lügati't Türk, Kaşgarlı Mahmut tarafından 1072-1074 yılları arasında yazılmıştır. Araplara hem Türkçe öğretmek hem de Türkçenin de oldukça gelişmiş bir dil olduğunu göstermek amacıyla yazılmış olan sözlükte yaklaşık olarak 7500 kelime yer almaktadır.

Eser sadece sözlük değil aynı zamanda dönemin sözlü ürünleri olan şiir ve atasözlerini içeren bir antoloji kitabı özelliği taşımaktadır. Ayrıca dönemin Türk boylarının yaşadığı yerleri gösteren bir haritayı da içeren sözlüğün kıymeti çok fazladır.

Doğum ve ölüm tarihi net olarak belli olma-

yan Kaşgarlı Mahmud'un vefatı, kaynaklarda 1090 olarak geçer. Türklük biliminin (Türkoloji) kurucusu, Türk sözlükçülüğünün atası, en eski Türk dili araştırmacısıdır. Döneminin Türk yazı dillerini çok iyi bilmesi; Türk topluluklarından derlediği sözlerin anlamlarına, türlerine, çeşitli özelliklerine vâkıf olmasının yanı sıra Türk dilinin eski söz varlığından da haberdar olması, Kaşgarlı Mahmud'un çok iyi bir dil öğrenimi gördüğünü ve kendisini yetiştirdiğini ortaya koymaktadır.

Eserin yazıldığı dönemde Türkler arasında Arapça ağırlık kazanmaya başladığı, edebiyat eserlerinin çoğunlukla Arapça yazıldığı görülmür. Bu durumda rahatsız olan Kaşgarlı Mahmut, hem Türkçenin de en az Arapça kadar köklü ve sistemli bir dil olduğunu göstermek hem de Araplara Türkçeyi öğretmek için bu kitabını kaleme alır. Kitabın yazılış amacını bu şekilde ele alacak olursak Kaşgarlı Mahmut'u bir Türk milliyetçisi olarak değerlendirmek mümkündür. Böylelikle millet kavramının Türklerde ne kadar eski olduğunu görmüş oluruz.

Bir sözlük oluşturmak amacıyla yazılan Divanü Lügat'it Türk'te kelime ve karşılıklarının dışında başka bilgiler de yer almaktadır. Eserde 7500 kelimenin Arapça karşılığına yer verilmiştir. Aynı zamanda bu kelimelerin Türk halkı arasındaki kullanımlarına da örnekler verilmiştir. Eserdeki kelimeler Karahanlı (Hakaniye) Türkçesiyle yazılmıştır. Divanü Lügat'it Türk ile Türkçe kelimelerin tarih içerisindeki değişimleri ve kullanım alanları tespit edilebilmektedir. Eserin sözlük olmasının yanında dönemin Türk halkı hakkında, onların kültürleri, adetleri ve yaşayışları hakkında bilgi vermesi çok daha önemlidir. Divanü Lügat'it Türk aynı zamanda dönemin Türk boylarının bir haritasını da içerir. Bu haritada Kaşgarlı Mahmud Balasagun'u merkez olarak almış ve Türk haritasını Balasagun merkezli çizmiştir.

Kaşgarlı Mahmud döneminde sözlü olarak yaşayan birçok Türk şiirini de kitabına dahil etmiştir. Böylelikle bugün bu şiirler hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz. Divanü Lügat'it Türk'te birçok konuda yazılmış şiir örneklerini görebiliyoruz. Bu şiirlerin bir kısmı hece ölçüsüyle bir kısmı da aruz ölçüsüyle yazılmıştır.

Divanü Lügat'it Türk'te Kaşgarlı Mahmud

döneminde yaygın olan birçok atasözünü de eserine dahil etmiştir.

Tüm bunları ele aldığımızda bu eser sadece sözlük kitabı değil; birçok bilgi içeren, Türk tarihi, kültürü, yaşamı hakkında bilgi veren çok önemli bir kaynaktır.

Mukaddimetu'l Edeb (12. yy)

12. yüzyılda Zemahşeri tarafından yazılan, Arapça öğretmeye yönelik, Türkçe başta olmak üzere birçok dile tercümeli nüshaları bulunan, Türk dili tarihi açısından çok değerli bir öğretici sözlük ve dil kitabıdır. Pratik bir maksatla hazırlanmış olan eser, kısa cümlelerden müteşekkildir.

Beş bölüme ayrılan sözlük; isimler, fiiller, harfler, isim çekimi ve fiil çekiminden meydana gelir. Zemahşeri'nin büyük eseri, Harizm Türkçesi ile kaleme alınmış nadir sözlüklerdendir.

Codex Cumanicus (14.yy)

Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan Kıpçak Türklerinin dilini Hristiyan din adamlarına öğretmek amacıyla 14.yüzyılda İtalyan ve Almanlar tarafından hazırlanmış bir sözlüktür. İki bölümden oluşan sözlüğün adı Latince'dir ve anlam olarak "Kuman Kitabı"nı ifade eder.

Eserin içerisinde Türkçe ve Latince sözlükler, metin örnekleri ve gramer bilgileri yer almaktadır. Sözlük yaklaşık olarak 60 yılda birçok kişinin yazdıkları parçaların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur.

Muhakemetu'l Lugateyn (15.yy)

Ali Şir Nevai tarafından 1499 senesinde tamamlanan eserde ana hatları, öne çıkan yönleri ve farklılıkları üzerinden Farsça ve Türkçe karşılaştırılır.

Ali Şir Nevai, Türkçeyi yüksek bir sanat dili halinde işlemeye çalışan, bu görüşü savunan ve dilimize değer kazandıran şair, üstün bir bilgin ve devlet adamıydı. Farsçanın edebi dil olduğu bir dönemde Türkçe eserler kaleme aldı. Farsçanın Türkçeden herhangi bir üstünlüğünün olmadığını savunurken, dilimize mesafeli duran çağdaşlarını da sertçe eleştirdi. Çağatay sahasındaki edebiyatı o denli şekillendirdi ki, Çağatayca "Nevai dili" olarak anıldı.

Sözlük birbirileri ile iç içe yaşayan Farisi ve Türkler arasında hâkim olan Farsça'nın üstünlüğü anlayışını yıkmak ve Türk milleti içerisinde milli bir şuur oluşturabilmesi maksadıyla kaleme alınmıştır.

Kitab-ı Lugat-ı Vankulu (16.yy)

16. yüzyılda Vankulu Mehmed Efendi tarafından hazırlanmış iki ciltlik Arapça-Türkçe bir sözlük olan Kitab-ı Lügat-i Vankulu, Osmanlı Türkçesinde hazırlanmış ilk kapsamlı Arapça-Türkçe sözlük olarak kabul edilir ve Türk sözlükçülüğü tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. Yüzyıllar boyunca medrese eğitiminde temel başvuru kaynağı olmuş, yaklaşık 200 yıl boyunca en güvenilir Arapça sözlük sayılmış ve Osmanlı aydınlarının Arapça bilgisine büyük katkı sağlamıştır.

Kaleme aldığı sözlük olan Vankulu Lugatı Müteferrika matbaası tarafından basılan ilk eserdir. Müteferrika matbaasında basılmasından dolayı Türk topraklarında basılan ilk kitaptır.

Lehçetü'l Lugat (18.yy)

Şeyhülislam Ebuishakzade Esad Efendi tarafından yazılan sözlük. Eser, Türkçe kelimeleri esas almasıyla öne çıkar.

1725-1732 yılları arasında telif edilen "Lehçetü' Lugat" Sultan I. Mahmud'a sunulur.

Maddelerin Türkçe olması ve sözcüklerin Arapça ve Farsçanın yanında Türkçe olarak da izah edilmesi lugata, aynı zamanda Türkçe'den Türkçe'ye bir sözlük olma özelliğini de kazandırır

Lehçe-i Osmanî (19.yy)

1876 yılında Ahmet Vefik Paşa tarafından hazırlanmış ve Osmanlı Lehçesi manasına gelen sözlük kitabı, iki ciltten oluşmaktadır. Türkçeden Türkçeye şeklinde hazırlanan ilk sözlük olması bakımından önemlidir. Sözlükte Arap alfabe sistemine göre dönemin örnek Türkçe cümleleri listelenmiştir. Birçok Türkçe sözcüğün yer aldığı sözlük daha sonraki yıllarda yazılan sözlüklere de kaynaklık etmiştir.

Lugat-ı Naci (19.yy)

Muallim Naci tarafından 1890 yılında hazırlanan Lügat-i Naci adlı sözlük kitabı, Osmanlıcadaki birçok Arapça ve Farsça kelimelerinin karşılıklarını içermektedir. Muallim Naci'nin ölümünden sonra 1894 yılında yayımlanan sözlükte aynı zamanda Batı dillerinden Türkçeye girmiş sözcüklerle birlikte toplamda 18 bin madde başı sıralanmıştır.

Sözlüğün içerdiği 18000 kelimenin 14000'ini Arapça, 3000'ini Farsça geri ka-

lanını ise Batı kaynaklı kelimeler oluşturur.

Kamus-i Türki (19.yy)

Kâmûs-ı Türki, Osmanlı döneminin en önemli ve modern anlamda ilk kapsamlı Türkçe sözlüğüdür. Türk sözlükçülüğü ve Türk dilinin sadeleşme hareketi açısından bir dönüm noktası kabul edilir.

Kamus-i Türki'nin önceki sözlüklerden en büyük farkı, alfabetik bir düzen içerisinde olmasıdır. Şemseddin Sami yirmi bir yıl boyunca eserin yazımı için mesai harcıyarak birikim yapmıştır. Eser 1899-1901 arası yazılan sözlük dönemine kadar yapılamayanı yaparak geniş, kapsamlı ve kapsayıcı bir eser olmuştur. Sami eserine kullanılmasını arzu ettiği eski kelimeleri dâhil ettiği gibi bazı kullanılan yabancı kökenli kelimeleri dâhil etmemiştir.

Kamus-ı Türki kendisinden sonra hazırlanan pek çok sözlüğe kaynaklık etmiş, sözlükçülüğümüzün dönüm noktalarından olmuştur.

Misalli Büyük Türkçe Sözlük (20.yy)

1971'de hazırlığı 1976'da yazımı başlayan kapsamlı eser, 34 sene sonra 2005'te sona ermiştir.

Evvela bir ekip ile yazılması kararlaştırılan sözlük, ekibin dağılması sebebiyle İlhan Ayverdi tarafından büyük bir titizlikle kaleme alınmıştır.

Sözlükte 46035 kelime, yüz bin örnek ile açıklanmaktadır. Misalli Türkçe Sözlük, sözlük bilim kurallarına göre hazırlanmış ilk sözlüktür.

Sözlüğün bu denli kapsamlı olmasının maksadı, yeni kuşağın Tanzimat döneminden bu güne kullanılan tüm kelimelerin anlamlarına erişebilmesidir.

Türk Lugatı (20.yy)

Hüseyin Kâzım Kadri'nin telifi olan sözlükte Türk, Uygur, Çağatay, Azeri ve Kazan lehçelerinden alınan sözcükler etimolojik, kıyaslamalı ve örneklendirilerek izah edilir. Eserin birinci cildi 1927'de, ikinci cildi 1928'de, üçüncü cildi 1943'te, dördüncü cildi ise 1945'te yayınlanmıştır.

Sözlüğün etimolojik ve kıyaslamalı bir mantık ile hazırlanmış olması onu diğer sözlüklerden keskin bir çizgi ile ayırır.

Eserde her kelime diğer lehçelerdeki halleri ile verilir. Ardından kelime ile ilgili örnek metin, atasözü ve deyimler okuyucu ile paylaşılır. Eser lehçeler, atasözleri ve

deyimler açısından epey hacimli ve bilgilendiricidir.

TDK Türkçe Sözlük (20.yy)

Cumhuriyet Dönemi'nde dil alanında yapılan yenilikler ve çalışmalarla sözlükçülük geleneğinde önemli gelişmeler görülmüştür. Türkçeye ait önceki kaynaklar ile yerel ağızlardaki kelimelerin tespit edilmesiyle ilgili Türk Dili Tetkik Cemiyeti (sonradan Türk Dil Kurumu) çalışmalar yaparak büyük bir sözlük hazırlamaya başlamıştır. TDK tarafından yapılan çalışmalarla günümüzde de gelişmeye devam eden Türkçe Sözlük, birçok ihtiyacı karşılayacak niteliğe sahiptir.

Türk Dil Kurumu ilk önce Türk Dili Tetkik Cemiyeti ismi verilerek 12 Temmuz 1932 tarihinde Atatürk'ün isteğiyle faaliyetine başlamıştır. Cemiyetin ismi 1934 yılında Türk Dili Araştırma kurumu olarak değiştirilmiş, 1936 yılında ise Türk Dil Kurumu olmasına karar verilmiştir. Bu tarihten günümüze kadar kurumun adı Türk Dil Kurumu olarak gelmiştir. Kuruluşundan itibaren TDK, esas olarak iki görev üstlenmiştir. Bunlar;

1. Türk dili üzerinde araştırmalar yapmak ve yaptırmak;
2. Türk dilinin güncel sorunlarıyla ilgilenerek çözüm yolları bulmak.

Bu görevler doğrultusunda TDK, 1945 yılında Türkçe Sözlük çalışmalarını yayımladı. Günümüze kadar daima güncel tutulan sözlüğün son baskısı genel ağ ortamında

da paylaşılmıştır.

Genel Ağ (Sanal) Ortamdaki Sözlükler

Türk Dil Kurumu, bugüne kadar yapmış olduğu çalışmaları internet ortamından da yayımlayarak ulaşılabilirliği artırmıştır. Basılı kaynakların dışında Sesli Türkçe Sözlük, kelimelerin telaffuzu noktasında da önemli bir çalışma olarak ön plana çıkıyor. Dillerin söz varlığını muhafaza eden sözlükler, ait oldukları dilin temel başvuru kaynakları arasında yer almaktadır. Kullanıcısına birçok konuda fayda sağlayan sözlüklerin sağladığı veriler, dil araştırmalarının da en zengin ve en güvenilir kaynakları arasındadır. On asırlık bir geçmişte bulunan Türk sözlükçülüğü farklı gelenekleri ve yöntemleri barındıran zengin bir külliyata sahiptir. XIX. yüzyıldan itibaren Türkçeden Türkçeye hazırlanan sözlüklerle yeni bir döneme girilen Türk sözlükçülüğünde Kamûs-ı Türkî, modern Türk sözlükçülüğünün yönünü tayin eden eser olmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra kurumlar aracılığıyla Türk sözlükçülüğü daha ileri bir seviyeye taşınmıştır

Kaynakça:

1. <https://tr.wikipedia.org/wiki/S%C3%B6z-l%C3%BCk>. Erişim tarihi:8.12.2025
2. <https://tr.wikipedia.org/wiki/S%C3%B6z-l%C3%BCk>. Erişim tarihi:8.12.2025
3. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1160871> Erişim tarihi: 10.12.2025

ACZİMİN GİRYESİ

Ahmet
Sevgi

بعضاً ديل، اوتانجيندن كرچكى سويليه مز، ايش كوزه دوشر
كوز او حقيقتى اويله بر سويلر كه يانقيسى داغلرى آشر

GÖZ DE SÖYLER

Bazen dil, utancından gerçeği söyleyemez, iş göze düşer,
Göz o hakikati öyle bir söyler ki yankısı dağları aşar.

(Ahmet Sevgi)

BİR KİTABIN ARDINDAN AYNAYA YANSIYANLAR

**FATMA
TUTAK**

"Bir kitap okudum hayatım değişti." Sözünü bir yerlerden işitmiş, belki etrafınız-dakilerden duymuş ya da kendiniz söylemiş olabilirsiniz. Bu sözün hakikati yansıtıp yansıtmadığı tartışılabilir. Bir kitap okumakla hayat değişir mi bilinmez ancak bir kitabı bitirip kapadığınızda uzaklara bakıp düşünme ihtiyacı hissettiriyorsa o kitap amacına ulaşmış demektir. Aklınızda tek bir cümle kalmasa da o görevini yapmış okuyucuyu bir yönüyle irşat etmiştir. En kısa tanımla eğitimden kasıt budur.

Eğitimden söz edince işin biraz da içinde olan biri olarak birkaç söz etmeden geçmek hayli zor. Özellikle Türkçe, Türk Dili ve Edebiyatı dersi içerikleri diğer dersler kadar hatta belki de daha fazla özen gösterilmesi gereken bir konudur. Her şeyin başı dildir. Anadilimiz Türkçemizi sevdirmek ve inceliklerini hakkıyla öğretmek yeni nesle ve geleceğe yapılacak en büyük yatırımdır.

Dili sevdirmek neden önemlidir, sıradan (halihazırda çocuklarımızı maruz bıraktığımız) eğitim sistemiyle olmayacak olan nedir?

Dil düşünceyi, düşünce dili doğurur. Hafıza, zihin, bellek, anlık kelimeler yoluyla gelişir, olgunlaşır. Dil olmadan düşünce olmaz. Zihinde oluşan düşünce tohumları kelimeler, isimler, kavramlar yoluyla atılır ve fikirler buradan filizlenir. Dil bireyi insan yapar. Bununla birlikte geçmişten gelen birikimler (hars, folklor, kültür, mitoloji) dil yoluyla nesilden nesle aktarılır. Dildeki kısırlaşma ve çoraklaşma bu aktarımlarda kesinlikle yol açar ve giderek köklerinden kopmuş bir millet ortaya çıkar. Köksüz bir millet ise bozkırda rüzgârın önüne kattığı kuru çalı gibi oradan oraya sürüklenmeye mahkumdur.

Kültür hangi kanalla aktarılır, tabii edebi eserler; sözlü veya yazılı, anlatmaya dayalı verimler (masal, hikâye, destan,

efsane vs.) ve kalıplaşmış söz öbekleri (atasözleri, deyimler, vecizeler, bilmece, tekerlemeler) ve kalıplaşmış davranışlar yoluyla. Bunun içindir ki dil ve edebiyat eğitimi içerikleri ve müfredatı ayrı bir itina gerektirir. Bu verimleri öğrenecek, içselleştirecek, geliştirecek, yazarak veya anlatarak aktarımın bir parçası olacak ya da yalnız okuyup anlayacak bireyler yetiştirmek eğitimin sonucu ve çıktısı olarak beklenmelidir. Günümüzde ilkokuldan liseye 12 yıllık uzun bir dönemde genç dimağlara işlenen Türkçe ve edebiyat dersleri ne yazık ki son yıllarda artan sınav odaklı çalışmalar neticesinde yukarıdaki idealle uymamaktadır. Öğrencinin beyninde ana belleğe yerleşmeden sınav sonrası kısa zamanda unutulup gidecek 'hap bilgiler' öğretmenden öğrenciye estetik zevkten uzak sıkıcı mesailer şekline büründürülmek suretiyle acayip bir hal almıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında öğretmenler, derin edebiyat bilgisi, geniş okuma yelpazesi ile doğu ve batı klasikleri ve yazarları hakkında geniş malumatı olan çoğu kalem ehli kimseler arasından seçiliyordu. Halit Ziya Uşaklıgil, Ahmet Hamdi Tanpınar, Tarık Buğra, Halide Nusret Zorlutuna bunlardan yalnızca birkaçı. Peki şimdilerde durum nasıl dersiniz ki okul çağında çocuğu olanlar ve camianın içindekiler bizden iyi bilirler, oldukça farklı. Yurdun her yerinde atama bekleyen binlerce öğretmen adayı bir yana, özel okul ve dershanelere kabul için adayın deneyimi ve referansları yanında sınavlarda yüksek puan almayı temin edecek bilgileri ezberine almış ve bunu kısa zamanda aktarabilecek deyim yerindeyse öğrencinin beynine tepecek nitelikte

olması kâfi. Buralarda 'Soru çözüm hocası' diye bir niteleme bile var. Ah ki ne öğretmenlerin ne de öğrencilerin edebi değeri yüksek metinler okumaya, sindirmeye ve üzerinde konuşmaya zamanı var. Hatta bu şimdilerde fazla romantik ve dahi fantastik bir söylem kabul edilir oldu.

Yıllar önce staj yaptığım bir lisede son sınıf öğrencilerinin derslerine girerken ders işlemek veya kitaptan bazı parçalar okumak istediğimde bana kendilerince haklı olarak "Hocam bu anlatacaklarınız sınavda çıkacak mı?" diye sormuşlardı. Sanırım aktardığım bu anekdot okuyucuya eğitim sistemimiz ve çıktıları hakkında az çok bir fikir verecektir. (Bu çocuklar okulun başarı ortalaması en yüksek sınıflarından birindeydi ve her gün okul-dershane arasında mekik dokuyordu. Ayrıca düzensiz beslenme, uykusuzluk ve yorgunluktan gayet solgun ve bitkin bir durumdaydı.)

Lisede veya üniversitede Edebiyat derslerinizi A. H. Tanpınar'ın verdiği bir düşünsenize. Bu sınıflardan dört dörtlük dil üstatları yazarlar, düşünürler, akademisyenler yetişmesi sürpriz olmazdı herhalde. Bakınız İnci Enginün, Mehmet Kaplan, Orhan Veli, Melih Cevdet, Oktay Rifat, Samet Ağa-oğlu, Ahmet Muhip Dıranas... ve daha birçok isim Ahmet Hamdi gibi bir üstadın rahle-i tedrisinden geçmiştir.

Eğitimde başarı şans veya tesadüf işi değildir başka bir deyişle eğitim şansa bırakılamayacak kadar mühim bir konudur.

Biz ne kadar fantastik-olağan dışı- ütöpik gibi görünse de okullarda öğrencilere okutulmasını en azından listelere alınarak tanıtılmasını gerekli gördüğümüz kitaplar önermeye devam edelim. Avazeyi salalım bakalım gök kubbeye belki aksi sedasında sesimize bir ses gelir.

Birçok edebiyatçımızın antolojiler, seçkiler, anekdot ve hayat hikayeleri ile inceleme, araştırma ve derlemeler yoluyla Türk hikâye ve romancılığı üzerine kitap hazırladığını biliyoruz. Misal; Tahir Alangu'nun, Cumhuriyetten Sonra, Hikâye ve Roman; Hilmi Yavuz'un, Ro-

man Kavramı ve Türk Romanı; Cevdet Kudret'in Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman; Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı gibi eserleri yıllardan beri araştırmacı ve meraklılarının başucu kitapları olmuştur.

En az bunlar kadar değerli bulduğum ve okumaktan keyif aldığım bir diğer araştırma da geçtiğimiz aylarda kaybettiğimiz değerli edebiyatçı ve kendisi de başarılı bir romancı olan Selim İleri'nin kaleminden çıkmış, Türk Romanından Altın Sayfalar isimli eseridir. Kitap, Başlangıcından günümüze Türk romanı bağlamında elliden fazla yazarın kısa yaşam öyküsü, eserleri ve ünlü romanlarından yazarı etkileyen örnek parçalarla okura nostaljik ve son derece estetik tatlar sunuyor. Oldukça kapsamlı eser okuyucuya bir dünyadan başka bir dünyaya geçerken sürükleyici bir romanın sayfaları arasında geziniyor hissini veriyor. Selim İleri'nin estetik kaleminden çıktığı her sayfasında hissedilen, kendi kelimeleriyle ve kendince bir düzenle örülü tatlı bir sohbet havasında gezinen eser baştan sonaengin bir sevgi ve özverinin ürünü. Okullarda öğrencilerin bu kitapla tanıştırılması onlarda roman sanatı, romancılar ve dil konusunda kısır teknik bilgilerden apayrı bir bakış açısı ve görüş berraklığı kazandıracaktır. Okuma sevgisi hatta tutkusu aşılacak kitaplar önerilmeli derken kastettiğimiz tam da bu aslında. Düzenli okuma alışkanlığı ancak okumayı çok seven ve zevkle okunacak eserler inşa eden değerler vasıtasıyla vücuda getirilebilir kanaatindeyim.

Kitabın önsözünde yazar, çocukken çok severek okuduğu Çocuklara Altın Masallar isimli bir kitaptan esinlenerek bu kitabı hazırladığından bahisle çocukluk ve ilk gençlik çağlarında okuyup etkilendiği romanların sevdiği, onda iz bırakan sayfalarını okurla buluşturmayı arzuladığını anlatıyor. Bu bittabi bir işaret ediş, bir imleme, bir göstergedir. Çok ünlü olmuş, kitapları çok okunmuş, okunmakta olan yazarların yanında unutulmaya yüz tutmuş romancı ve romanlarını bir anış. Buna bir vefa, gün yüzünde tutmak, kaybolup gitme-

lerini önlemek amacıyla bir hatırlayış ve hatırlatma diyebiliriz. Bu yönüyle geçmişten geleceğe yazılmış bir mektup özelliği de gösteriyor. Kendinde iz bırakmış en güzel bulduğu pasajları paylaşmakla da yazar işaret edilen eser üzerinde velût tartışma ortamı hazırlayarak herkesin kendince etkilendiği bölümler olabileceğini ve bunun bir zenginleşme doğuracağını sezdirmektedir. Halit Ziya ve Hüseyin Rahmi gibi ustaların açtığı yoldan ilerleyerek yetkin romanlar kaleme alan yazarların yanında gazetelerde tefrika edilmek üzere kaleme alınan aşk romanlarının yazarlarına da değinmeyi amaçlayan yazar, onları ciddi bir roman okuru yetiştiren iddiasız yazarlar olarak niteliyor. Söz konusu verimlerin roman sanatının dışında tutulduğunu ancak toplumbilimsel ve kültürel açıdan değerlendirmeden geçirilmediğini üzümlerle belirtiyor.

Selim İleri çalışması için 'Okunmuş sevilmemiş romanlar kılavuzu' isimlendiriyor.

"Yüz yıl önce yazılmış bir romanın kişileri, gönlünüzü dinleyin, kimileyin çevremizdekilerden çok daha yakındır

bize.../ Bihterler, Suadlar, Hakkı Celisler, Mümtazlar bende hâlâ yaşıyor. Günler var ki onlarla buluşuyorum. Kalbim onlara ne çok şey borçlu!"

Kitapta yazar ve bölümleri aktarılan eser hakkında kısa bilgiler verilirken çeşitli kaynaklardan değerlendirilerek de değinilmiş. Her bölümün ardında yer alan bibliyografya kısmı vesilesiyle kitap titiz bir araştırmanın eseri olduğunu gözler önüne sererken okuru yeni kaynaklara yönlendiriyor.

Yukarıda değinildiği gibi ders kitaplarına sıkıştırılmış veya sınav odaklı test kitaplarının daracık sütunlarına hapsedilmiş bilgi kıyılarıyla anadili ve edebiyat eğitim ve öğretimi yapılamaz. Gençler, dile hâkim usta yazarların vücudunda getirdiği nitelikli eserlerle erken yaşta tanıştırılmalıdır. Sözünü ettiğim kitap gerek üslup gerek içerik gerek dil açısından liselerde okutulması gereken başat kitaplardan biri. Selim İleri'nin kendine has ve zengin söz varlığı ile kaleme aldığı bu kıymetli eser hiç şüphesiz genç dimağlarda yeni parlıklar oluşturacaktır.

Bizden hatırlatması...

GÜLİSTAN'IN GÖLGESİNDE

AHMET SEVGİ

چوپ تر را چنانکه خواهی پیچ
نشود خشك جز باتش راست

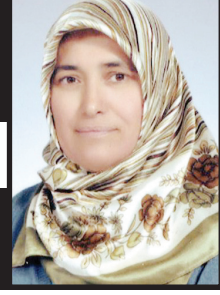
Yaş ağacı istediğin gibi bükebilirsin. Kuru ağaç, ateşten başka bir şeyle doğrulmaz.
(Şeyh Sâdî)

AĞAÇ YAŞKEN EĞİLİR

Eğitime erken başlanmalı, ağaç yaşken eğilir; Kuru ağaca sakın şekil vermeye kalkma, dağılır.

(Ahmet Sevgi)

KONYA'DA I. TÜRKOLOJİ BİLGİ ŞÖLENİ

**ANUŞ
GÖKCE**

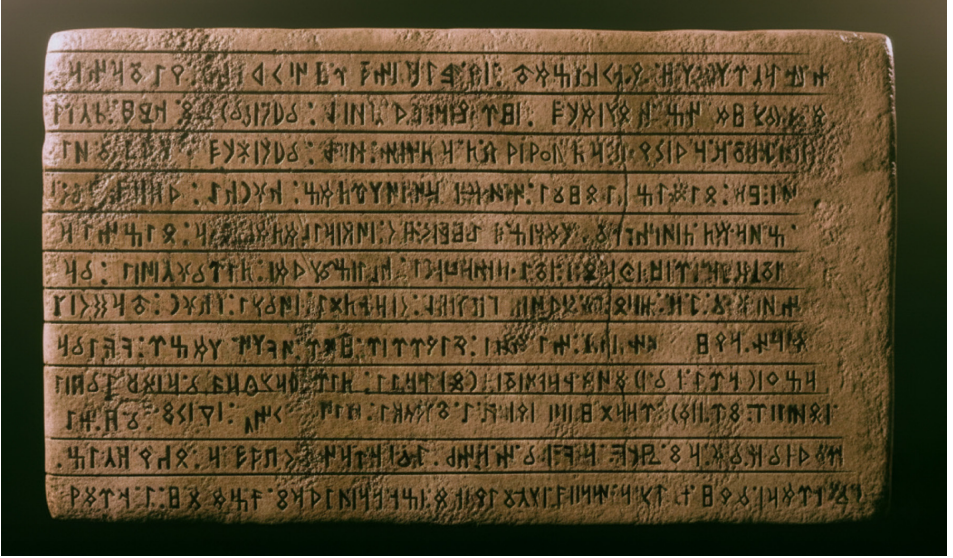
1 5 Aralık 2025'te Konya Necmeddin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi'nde düzenlenen 1. Türkoloji Bilgi şöleninde öğretim görevlileri Türk Dilini, alfabesini, geçirdiği evreleri, dünyaya Türk dilinin ve kültürünün tanıtılmasını konuştular. İki oturum halinde gerçekleşen konferansta konuşmacılar Göktürk Kitabelerinin bilim dünyasına tanıtılmasının 100. Yıldönümünün UNESCO tarafından Dünya Türk Dili günü olarak kabul edildiğini belirterek Türkoloji çalışmalarına hız verildiğini, çeşitli kuruluşların da kendilerine yardım ettiğini belirttiler.

Bilge Kağan oturumu sabah saat 10.00'da başladı. Oturum Başkanı Erçiyas Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Görevlisi Prof. Dr. Mustafa Argunşah'tı. Konuşmacılar; Mustafa Argunşah, "Tanzimattan Cumhuriyet'e Harf Devrimi", Prof. Dr. Perihan Ölker "Batı'daki Türkoloji Çalışmalarının Osmanlı Aydınlarına Etkisi", Prof. Dr. Fatih Kirişcioğlu "Türk Lehçelerinin Sınıflandırılması", Dr. Öğr. Üyesi Rıdvan Öztürk "132 Yıl Önce Sonsuzluğa Uzanan Bengü Taşlar" adlı makalelerini sundular.

Mustafa Argunşah, Türklerin biraz karakterlerinden biraz da coğrafyanın etkisiyle en sık alfabe değiştiren bir millet olduğunu ifade etti. Türklerin İslamiyet'le temasları ve İran ve Anadolu'ya gelmeleriyle birlikte farklı bir coğrafya ve medeniyet karşısında kendi kültür kaynaklarından çok uzak kalmanın etkisiyle Arap alfabesini kullanmaya başladıklarını belirtti. Argunşah, "Bazı Türk kavimleri Hristiyanlaşmışlar, Latin alfabesini kullanmaya, bazıları da Slavlaşarak Kril alfabesiyle Türkçe yazmışlardır. Karaman'daki Türklerin bir kısmı Hristiyan Ortodoks kalmışlar ve Kril alfabesiyle yazmışlar, matbaanın gelmesiyle birlikte kendi alfabelerinde kitaplar basmışlardır."

1851 yılından 1900 yıllarına kadar Osmanlı toplumunda Arap harflerinin Türkçedeki sesleri ifade etmesinde yetersiz olduğu bazı seslerin gösterilmesi için dişler ve işaretler konulmasını alfabenin ıslah edilmesini tartıştıklarını, Osmanlı aydınlarının alfabe değişikliği ve ıslahı konusunda ikiye ayrıldıklarını, bir sonuca bağlanmadığını ifade etti. Argunşah, "1926'ya gelindiğinde Bakü'de toplanan Türkoloji Kurultayında önemli kararlar alındı ve Rusya'nın egemenliğinde yaşayan Türk topluluklarının Latin alfabesine geçmesiyle birlikte Türkiye Türklerinin de soydaşlarıyla bütünleşmek ve kültür ve dil birliğini sağlamak amacıyla konuya bigâne kalınamayacağını anlattı. Mustafa Kemal Atatürk'ün Latin alfabesine geçmesinin önemli sebepleri vardı. Birinci sebep Arap alfabesiyle okuma yazma zordu. İkinci sebep soydaşlarımızla dil, sanat, edebiyat ve kültürel alanlarda bir bütünlük kazanmak istiyordu. Üçüncü sebep Mustafa Kemal Batı toplumuna uyum sağlayan modern bir Türk milleti yaratmak istiyordu. Bunun için alfabe değişikliğine gidildi. Alfabe Latin değil Türk alfabesidir. Latince birçok sessiz harf bir araya gelerek tek bir sesi ifade ederken, Türkçede her sese bir işaret kabul edilmiştir. Pek çok Avrupa dillerinde üç dört tane ünsüz yan yanadır." Şeklinde konuştu. 1931 yılında Sovyetler her Türk kavmi için ayrı alfabe oluşturarak onları Kiril alfabesine geçirmesiyle dil birliğinin bozulduğunu anlattı.

Argunşah, "Mustafa Kemal'in halkı cahil bırakmadığını, 1927'de yapılan nüfus sayımına göre kadınlarda %4, erkeklerde %13 olan okuma yazma oranının, genel ortalamanın %8,5 olduğunu belirtti. 9 Ağustos 1928'de Sarayburnu toplantısında Latin alfabesine geçileceğini du-

yuran Mustafa Kemal, yurt gezisine çıkarak kara tahtanın başına geçti. Halka yeni Türk alfabesini tanıttı. Bu müddet zarfında basında da yeni harfler tanıtıldı. Gazetelerin bazı sayfaları eski yazıyla bazı sayfaları da yeni yazıyla çıktı. 1 Kasım 1928'de alfabe değişikliği kanunlaştı. Ocak 1929'da açılan halk mektepleriyle okuma yazma oranı hızla yükseldi. 1932'de okuma yazma oranı %35'e yükseldi. 1928'de ilkokulda olanlar eski ve yeni yazıyı biliyorlardı. Bu halk bir gecede cahil bırakılmadı. Eski yazıyla ilgili bütün edebi, ilmi ve sanat değeri olan eserler Türkçeye çevrildi. Arşiv belgeleri çevrilerle dijital ortama aktarıldı. Osmanlının son döneminde bir hukuk meselesinde Siyakat yazıyı okuyacak kimse bulunmadığı için dava düşürülüyor. Bugün her türlü belgeyi okuyabilecek binlerce öğrenci yetişti." diyerek sözlerine son verdi.

Prof. Dr. Perihan Ölker, Batı'da başlayan Türkoloji çalışmalarının, özellikle Gök-türk kitabelerinin Radlof ve Thomson tarafından okunup bilim dünyasına tanıtılmasıyla Batıdaki Türkoloji çalışmalarının hız kazandığını belirtti. Perihan Ölker, Osmanlı Aydınlarının Türk dili üzerine yönelmesine dikkat çekti. Avrupa'yı yakından tanıyan Namık Kemal, Şinasi, Ahmet Vefik Paşa, Ali Suavi gibi Türk aydınlarının Türk lisanı üzerine çalışmalar yaptığını, bu konuda hizmet eden kişilerin hayat hikayelerini ve eserleri-

ni anlattı. Vamberi'nin çalışmalarından sonra Kazakistan'da Çağatayca çalışmalarının arttığını ifade etti. "Ahmet Vefik Paşa, Şecere-i Terakkime'i yi Osmanlı Türkçesine çevirdi ve Tasvir-i Efkar'da tefrika etti. Lisanı Türki üzerine yazılar yazdı. Şemsettin Sami, Türkçe-Fransızca, Fransızca- Türkçe, Türkçe Sözlük hazırladı. Göktürk Kitabelerini Türkçeye çevirdi ve yayınladı. 1888'de Sefiller romanını Türkçeye çevirdi. Vamberi'nin yayınladığı Kutadgu Bilig'i inceledi. Yanlış okumaları düzeltti. Orijinal Hakaniye Türkçesiyle yazılmış, Arapça ve Farsça çok az kelimenin bulunduğunu belirtti. Ahmet Midhat Efendi, sade Türkçe ile romanlar yazdı. Namık Kemal, Lisanı Türki üzerine Bazı Mülahazaları yayınladı. Ali Suavi Paris'te bir gazete çıkartarak lisan ve Türk dili üzerine çalışmaları konu aldı. Osmanlıca diye bir dilin olmadığını dile getirdi. Necip Asım Şam'da görev yaparken Türklerin hor görülmesi üzerinde Türklük ve Türkçe üzerine çalışmalara yöneldi. Paris'e giderek Asiyatik Cemiyetine üye oldu. 1896'de Asya Tarihinin Türklerle ilgili bölümlerini Türkçeye çevirdi." diyerek Batıda gelişmiş Türkoloji çalışmalarının etkisiyle son dönemde yetişen Osmanlı aydınlarının Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında etkili olduğunu belirtti.

Prof. Dr. Fatih Kirişçioğlu da Lehçe, şive ve ağız hakkında bilgiler vererek Türkçe dil ailesini sınıflandırdı. Çuvaşça ve Ya-

kutça dışında Türk lehçelerini şöyle sınıflandırdı: Somalaviğin değerlendirmesini esas alarak; r-l, r-z, l-ş ses denklilikleri, kelime başındaki h sesi, eski Türkçede söz içi ve kelime d sesi, çok heceli kelimelerdeki -ıg sesi durumuna göre dört kategoride değerlendirdi.

İlk Türkçe; Bunlar Bulgarca ve Çuvaşçadır.

Ana Türkçe: Eski Türkler, Yakutlar ve Halaç Türkleri, Göktürkler. Kore Denizinden Batı'da Baltık kıyılarına kadar yayılmış bir alanda konuşulmaktadır.

Karahanlılar, Uygur alfabesi yanında Arap alfabesini de kullanmışlardır.

Azerbaycan, Kırgız, Türkmence, Uygurca, Kıpçakça, Çağatayca..."

Kirişcioğlu, "Gaspıralı'nın dilde, fikirde, işte birlik" fikrinin hayata geçirilmesi için Türkoloji ve ortak alfabe çalışmalarının çok önemli olduğunu belirterek konuşmasına son verdi.

Dr. Öğretim görevlisi Rıdvan Öztürk de Göktürk Kitabelerinden bahsetti. Orhun vadisinde sadece Göktürk Kitabeleri değil binlerce kitabe olduğunu belirten Öztürk, "Göktürk harfleri bugün gömleklerin üzerinde, kitap kapaklarında, kart postallarda kullanılmaktadır. Kartpos-

tallarda yukarıda orijinal metin altta da yeni Türkçe harfli metin bulunmaktadır. Bunlardan bazıları, Ne Mutlu Türküm Diyene, Bilge Kağan'a ait "Üste yağız gök alta yer delinmedikçe senin ilini töreni kim bozabilir" sözü, Eşrefoğlu Caminin kubbesinde Göktürkçe b harfi vs. yer alır."

Eski Türk isimlerinin de Türkiye'de sıklıkla kullanıldığını ifade eden Öztürk, "Göktürk: 3586, Bengü: 4464, Bengisu: 7283, Umay: 2801 adet kullanılmıştır." dedi.

Öğleden Sonraki Kültigin Oturumunda ortak Alfabe çalışmaları, Dünya ülkelerinde Türkçe öğretiminin yaygınlaştırılması, Türk Devletleri Teşkilatının kurulması, üye ülkeler ve yaptıkları çalışmalardan bahsedildi. Yavuz Kartallıoğlu 190 ülkede örgün- yaygın veya dijital ortamda Türkçe öğretildiğini, TİKA, YEE, TÜRK-SOY, YTB vs. sivil toplum kuruluşlarının Türk dilini öğrenme ve öğretme faaliyetlerini destekledikleri belirtti. Gökhan Ölker, Türk Devletleri Teşkilatının kuruluşunu, üyelerini ve amaçlarını dile getirdi. Muhsin Uygun, Ali Şir Neva'nın Türk Dilinin yayılması üzerindeki tesirlerini anlattı.

MESNEVİ'NİN GÖLGESİNDE

AHMET SEVGİ

مکر شیطانست تعجیل و شتاب
لطف رحمانست صبر و احتساب

*Acele, şeytanın hilesidir; sabır
ve tedbir ise, Allah'ın lütfudur.*

(Hz. Mevlânâ)

SABIR VE TEDBİR

*Acele işe şeytan karışır; acele etme, sabırlı ol,
Sabır ve tedbirdir, insanoğlunu hidayete götüren yol.*

(Ahmet Sevgi)